

ნინო მაისურაძე*

მიხაკო წერეთლის მიერ განხილული ავსტრომარქსისტული ერის თეორიები („ერი და კაცობრიობა“)**

აბსტრაქტი

თანამედროვე სახით ქართველი ერის ფორმირებაში მნიშვნელოვანი პერიოდია 1893-1917 წლები, როდესაც ხდება კულტურული თვალსაზრისით ერის ფორმირება და ამ კულტურული ეტაპიდან პოლიტიკურ ფაზაზე გადასვლა. ამ პერიოდში კი ეროვნული სოლიდარობის ჩამოყალიბების მნიშვნელოვანი გზა იყო ევროპულ კულტურაზე ორიენტირება. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო არ იყო დამოუკიდებელი სახელმწიფო, ქართველ ინტელიგენციას დამოუკიდებლობის მოსაპოვებელ გზად ევროპულ სამყაროსთან უწყვეტი კულტურული კავშირი ესახებოდა. XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში ერის შესახებ გავრცელებული ევროპული თეორიების შესწავლის საშუალებას გვაძლევს საქართველოში შექმნილი პირველი სოციოლოგიური გამოკვლევა „ერი და კაცობრიობა“ (1910 წ.). ნაშრომის ერთ-ერთი თავი მთლიანად ეთმობა ერის თეორიებს. ამ თეორიების გაცნობით ზუსტი წარმოდგენა გვექმნება იმაზე, თუ რომელ მოაზროვნეებს ეყრდნობოდა და აკრიტიკებდა მიხაკო წერეთელი ერის ცნების და ეროვნული პრობლემის განსაზღვრისას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მის მიერ განხილული ავსტრომარქსისტული ერის თეორიები, რადგან ავსტრომარ-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პოლიტიკის მიმართულების დოქტორანტი; ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პოლიტოლოგიის ინსტიტუტის ასისტენტ-მკვლევარი

** მოხსენება 2022 წლის 24 ნოემბერს ჩატარებულ მე-2 სამეცნიერო კონფერენციაზე „პოლიტიკური მეცნიერება საქართველოში: მიღწევები, პრობლემები, პერსპექტივები“.

ქსისტების შეხედულებები ქართველ ეროვნული პოზიციის სხვა დამცველებშიც პოპულარული იყო მთლიანი ერის ფორმირების პოლიტიკური ფაზის განმავლობაში. კვლევა არის თვისებრივი, გამოყენებულია: მეორადი წყაროების ანალიზის და შინაარსობრივი ანალიზის საკვლევი მეთოდები.

საკვანძო სიტყვები: ერის ცნება, მიხაკო წერეთელი, ერის თეორიები.

ტერმინი „ავსტრომარქსიზმი“ პირველად ჩრდილოეთ ამერიკელმა სოციალისტმა, მარქსიზმის თეორეტიკოსმა ლუი ბი ბუდინმა შემოიტანა. ავსტრომარქსისტებს საქართველოში დიდი გავლენა ჰქონდათ 1893-1917 წლებში. აღსანიშნავია მათი გავლენა ეროვნული პოზიციის დამცველ მოღვაწეებზე, მათ შორის მიხაკო წერეთელზეც. ის ერის თეორიების მიმოხილვის დროს დაწვრილებით განიხილავს ორ ავსტრომარქსისტ ავტორს: ოტო ბაუერს და რუდოლფ შპრინგერს. ოტო ბაუერის ერის განსაზღვრება მიხაკო წერეთლისათვის მხოლოდ განსაზღვრებაა, რომლითაც მტკიცდება ერის არსებობა, ქართველი მოაზროვნისთვის ეს არ არის დეფინიცია. ოტო ბაუერის მიხედვით, ერი ხასიათის შედარებითი ერთობაა. ხასიათის ერთობა, რომ ფართო ცნებაა ამას მიხაკო წერეთელთან ერთად თავად ავტორიც ხვდება და აზუსტებს, რომ ეროვნული ხასიათი ფიზიკური და სულიერი ნიშანთა ერთობლიობაა, რომელიც ყველა ერს აქვს და რომლითაც ის გამოირჩევა სხვა ერებისგან. ავტორს ნების განსაკუთრებული წყობილებაც შემოაქვს ეროვნული ხასიათის განსაზღვრისას, რაც აიხსნება იმით, რომ სხვადასხვა ერში ერთი და იგივე საგანი განსხვავებულ რეაქციას იწვევს. მიხაკო წერეთლისთვის ეს მხოლოდ ერთი ერის მეორისაგან გარჩევის საშუალებაა. აქედან გამომდინარე, მისთვის ოტო ბაუერის ერის თეორია მიუღებელია.

1907 წელს გერმანიაში პირველად გამოქვეყნდა ოტო ბაუერის ცნობილი ნაშრომი „*ეროვნებათა საკითხი და სოციალ-დემოკრატია*“; ის იყო ერთადერთი ნაშრომი კლასიკური მარქსიზმისგან, რომელიც 2000 წლამდე სრულად არ იყო თარგმნილი ინგლისურად. ნაშრომის პირველი ფორმა იყო ოტო ბაუერის სადოქტორო დისერტაცია ვენის უნივერსიტეტში. ამ ნაშრომის პირველი გამოქვეყნების შემდეგ კი ბაუერი ნაციონალიზმის თეორიული და ისტორიული განხილვების წინა პლანზე მოექცა. ორთოდოქსმა და დოგმატიკოსმა მარქსისტებმა ბაუერი მკაცრად გააკრიტიკეს ერის თეორიის გამო. სტალინმა დაწერა წიგნი, რომლის მიზანიც იყო ბაუერის იდეების გაკრიტიკება. განსაკუთრებით დიდი ყურადღება ოტო ბაუერის ერის თეორიაზე საქართველოშიც მას შემდეგ გამახვილდა, რაც ავსტრომარქსისტი თეორეტიკოსი ი. ბ. სტალინმა გააკრიტიკა. სტალინი ოტო ბაუერის ერის თეორიას განიხილავდა საკუთარ „*მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი*“. ოტო ბაუერი იმ ნიშან-თვისებებს, რასაც სტალინი ერის განმსაზღვრელად მიიჩნევს, უწოდებს მხოლოდ ერის ცხოვრების პირობებს, მისთვის მხოლოდ ეროვნული ხასიათია ერის განსაზღვრის მთავარი საშუალება. სტალინის მოსაზრებით, ოტო ბაუერის ერის დეფინიცია უფრო მისტიკურია, ვიდრე რეალური. ოტო ბაუერი ცდილობდა აეხსნა ეროვნული მახასიათებლები და განსხვავებები, როგორც კულტურული დიფერენციაციისა და ინტეგრაციის რთული პროცესის შედეგი. მან ეროვნული საზოგადოების არსებობის გამოხატულებას ერის თითოეულ წევრში უწოდა „*ეროვნული ხასიათი*“. ავტორს ეროვნული ხასიათი ესმოდა, როგორც ისტორიულად მოდიფიცირებული მახასიათებელი, რომელიც აკავშირებს ეროვნული საზოგადოების წევრებს მოცემულ ისტორიულ პერიოდში. ერთი თაობის მეორე თაობასთან კავშირი არ გულისხმობს უცვლელი ეროვნული ფასეულობების გადაცემას, მაგრამ ფაქტად რჩება ის, რომ თანამედროვე თაობები არ მოქმედებენ იზოლირებულად, ვაკუუმში. ისინი შედიან იმ სოცი-

ალურ ასპარეზზე, რომელიც წინა თაობებმა ჩამოაყალიბეს არსებული გარემოებებიდან. ეროვნული ხასიათი შეიძლება შეიცვალოს ისტორიული გარემოებების გამო, ასევე, თანამედროვე გამოცდილებითაც, რომელიც იწვევს ჯგუფის კულტურის ცვლილებას. სწორედ ამ მიზეზით, არ არის მართებული მხოლოდ წინა თაობების გამოცდილებაზე ხაზგასმა. ოტო ბაუერის დასკვნით, ორივე განზომილების კვეთა, ისტორიული და თანამედროვე, არის ცენტრალური კომპონენტი ეროვნული ხასიათის თანამედროვე ცნების განსაზღვრისას. (Bauer, 2000, გვ. xxxvi)

ისტორიული მემკვიდრეობის თანამედროვე განზომილებების ასახსნელად, რომელმაც ჩამოაყალიბა სხვადასხვა ეროვნული საზოგადოებები, ბაუერმა წამოაყენა მისი თეორიის მეორე ძირითადი კონცეფცია: ერი არის „ბედის ერთობით შექმნილი საზოგადოება“. ოტო ბაუერი არ იყო პირველი, ვინც ეს ცნებები გამოიყენა. მანამდე მას ვხვდებით ფრიდრიხ ნიცშესთან და ედუარდ ფონ ჰარტმანთან. ორივე მათგანი ცნებას იყენებს მოვლენების სერიის მნიშვნელობით, რომელიც არ არის აქტიური ან სასურველი, მაგრამ, რომელიც ხდება სუბიექტის წინასწარგანზრახული მოქმედებების მიღმა, სუბიექტები კი განიცდიან ამ ქმედებების გავლენას. ოტო ბაუერთან ეს ცნება არის ისტორიული გარემოებების რთულად აღსაქმელი არსებობა, რომელიც წინ უსწრებს და გავლენას ახდენს ცნობიერებაზე (Bauer, 2000, გვ. xxxix-xl).

ოტო ბაუერისთვის ერის დეფინიცია დაახლოებით ასე ყალიბდება: ერი ხასიათის შედარებითი ერთობაა. ნებისმიერ მოცემულ ეპოქაში შეიძლება ერის წევრთა უმრავლესობაში შესაბამისი მახასიათებლების სპექტრის აღმოჩენა. არსებობს მთელი რიგი მახასიათებლები, რომლებიც სპეციფიკურია თითოეული ერისთვის და სწორედ ამით განსხვავდებიან სხვა ერებისგან. ხაზი უნდა გავუსვათ, რომ ერი არ არის ხასიათის აბსოლუტური ერთობა, რადგან ერის ინდივიდუალურ წევრებს, იმის მიუხედავად, რომ მათ აქვთ

საერთო ეროვნული მახასიათებლები, ასევე, აქვთ ინდივიდუალური მახასიათებლები (ადგილობრივი, კლასობრივი, პროფესიული..), რომლებიც განასხვავებს მათ ერთმანეთისგანაც (Bauer, 2000, გვ. 22).

მანამდე, სანამ ოტო ბაუერი ერის თეორიის შესახებ ძირითად ნაშრომს შექმნიდა, საქართველოში უკვე იცნობდნენ და თარგმნიდნენ კარლ რენერის (1870-1950) შეხედულებებს. მოღვაწეობის ადრეულ ეტაპზე კარლ რენერი მუშაობდა ძირითადად სამართლებრივ საკითხებზე და აქვეყნებდა საკუთარ ინოვაციურ მოსაზრებებს სხვადასხვა ფსევდონიმებით, რომელთა შორისაც ყველზე ცნობილი იყო - რუდოლფ შპრინგერი. მიხაკო წერეთელი ოტო ბაუერზე მეტ ყურადღებას უთმობს რუდოლფ შპრინგერს, დაწვრილებით განიხილავს ავსტრომარქსისტ ნაშრომში „ერი და კაცობრიობა“. შპრინგერის წიგნს „ნაციონალური პრობლემა“ მიხაკო წერეთელი „ერის უფლებათა“ ტრაქტატს უწოდებს. ქართველი მოაზროვნის შეხედულებით, შპრინგერის ანალიზი უმთავრესად იურიდიულია და არა სოციოლოგიური. ამის მიუხედავად, მიხაკო წერეთელი აღფრთოვანებულია შპრინგერის „პერსონალური პრინციპით“, რომელსაც ის ეროვნული იდეის პოსტულატად ასახელებს. რუდოლფ შპრინგერს სახელმწიფოთა დაშლა და კერძოდ ავსტრიის სახელმწიფოს დაშლა არ მიაჩნია სასარგებლოდ ერთა განთავისუფლებისათვის. მიხაკო წერეთელი კი მიიჩნევს, რომ შეუძლებელია ერის პრობლემის გადაწყვეტა სახელმწიფოთა დაუშლელად (წერეთელი, 1990, გვ. 222-223).

რუდოლფ შპრინგერი საუბრობს სახელმწიფოს და ერის კომპეტენციების გამიჯვნაზე და ამის მაგალითად მოჰყავს სახელმწიფოს და რელიგიის ურთიერთმიმართება, რადგან რელიგია და ერი ერთი რამით ჰგავს ერთმანეთს: მათ მისწრაფება აქვთ საკუთარი სფეროდან გავიდნენ და ყველა სახელმწიფო საქმეები დაიქვემდებარონ. სახელმწიფომ გამოჰყო ეკლესიის კომპეტენცია. ეროვნულ საკითხიც ასე უნდა გადაწყდეს. რადგან ერი ორგანული ნაწილია

სახელმწიფოსი უფრო რთულად მოსაგვარებელია ეს საკითხი. ბევრის აზრით ერის გამოყოფა მხოლოდ ტერიტორიულად შეიძლება. ერმა, რომელმაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნა ვერ მოახერხა, უნდა იცხოვროს საკუთარ ტერიტორიაზე სრულიად დამოუკიდებლად და მონაწილეობას იღებდეს საერთო სახელმწიფოს გაძლოლაში. გამოდის, რომ მრავალეროვნული სახელმწიფოს და ერის ინტერესების და კომპეტენციის გამყოფი ტერიტორიაა. ავსტრომარქსისტის აზრით, რეალურად ეს პრინციპი ტერიტორია ვერ იქნება, რადგან ამ შემთხვევაში, ტერიტორიის გარეთ მცხოვრები ერის წევრები სხვა ერების მსხვერპლად განწირულები იქნებიან. დაირღვევა ერის მთლიანობა. ტერიტორიული საკითხი ჰქმნის ეროვნულ ბრძოლას, რომელიც დაუსრულებელია (მაგალითია ავსტრია, სადაც ეს გადაუწყვეტელი კონფლიქტი სტატიის დაწერის დროისთვის ორმოცდაათი წელი იყო, რაც გრძელდებოდა). შპრინგერი მიდის საკამათო დასკვნამდე, რომ ეროვნებას თავისი ბუნებით დამოკიდებულება არ აქვს მიწასთან, ტერიტორიასთან. ერი თანამედროვე ადამიანთა კულტურული საზოგადოებაა, რომელიც აღარ არის მიჯაჭვული ერთ კონკრეტულ ტერიტორიაზე. დღეს სოციალური დამოკიდებულება იჭერს ტერიტორიულის ადგილს. ადამიანი უფრო ახლოსაა ადამიანთან, ვიდრე მიწასთან. დაჩქარებული გლობალიზაციის პროცესი და მოსახლეობის სწრაფი გადაადგილება განაპირობებს იმას, რომ ადამიანი დამოუკიდებელი გახდა ტერიტორიისგან. ერი კი ტერიტორიული კავშირის ნაცვლად პიროვნული კავშირია. ამ შეხედულების მომხრეთათვის, ერი წმინდა პიროვნულ-ეროვნული კავშირია (შპრინგერი, 1905, გვ. 2).

დღეს ქართულ სამეცნიერო წრეებში ნაკლებად ამახვილებენ ყურადღებას იმ ევროპულ ავტორებზე, რომლებმაც 1893-1917 წლებში დიდი გავლენა მოახდინეს ქართველი ეროვნული პოზიციის დამცველთა ნაწილზე. XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში ერის შესახებ გავრცელებული ევროპული თეორიების შესწავლის

კარგი საშუალებაა მიხაკო წერეთლის მიერ საქართველოში შექმნილი პირველი სოციოლოგიური გამოკვლევა „ერი და კაცობრიობა“ (1910 წ.). საინტერესოა, ის კრიტიკა, რომელსაც მიხაკო წერეთელი ყველა მის მიერ შესწავლილ ერის თეორიებზე აფიქსირებს. ავსტრომარქსიზმზე დიდი აქცენტი კი გამომდინარეობს საქართველოში პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ ელიტებში ამ ავტორების პოპულარობიდან. მიხაკო წერეთელიც განსაკუთრებულად დიდ ადგილს უთმობს ევროპული ერის თეორიების განხილვის ნაწილში ავსტრომარქსისტულ თეორიებს. ჩემი დასკვნით, რუდოლფ შპრინგერის ერის თეორია და კონკრეტულად მისი „პერსონალური პრინციპი“ იმ გამონაკლისებშია, რომლებსაც მიხაკო წერეთელი დიდი გავლენა მოუხდენია მიხაკო წერეთლის ერის თეორიაზე.

ბიბლიოგრაფია

Bauer, O. (2000). *The Question of Nationalities and Social Democracy*. Minneapolis • London: University of Minnesota Press.

შპრინგერი, რ. (1905). ერი და სახელმწიფო. *ცნობის ფურცელი*, 2793, 2.

წერეთელი, მ. (1990). *ერი და კაცობრიობა*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

Nino Maisuradze

**Theories of the Austro-Marxist nation discussed by Mikhako
Tsereteli ("Nation and Mankind")**

Abstract

The period 1893–1917 is significant in the formation of the modern Georgian nation, as it marks the transition from a cultural to a political phase. Focusing on European culture was an important way of forming national solidarity at the time. Even though Georgia was not an independent state, the Georgian intelligentsia saw continued cultural contact with the European world as a means of achieving independence. The first sociological study, "Nation and Mankind" published at the turn of the twentieth century, allows us to investigate European theories of the nation in Georgia. One of the book's chapters is entirely devoted to the theories of the nation. Knowing these theories gives us a clear picture of the thinkers on whom Mikhako Tsereteli relied and criticized to define the concept of nation and the national problem. The Austro-Marxist nation theories he discusses are especially noteworthy because the views of the Austro-Marxists were also popular among other supporters of the Georgian national position during the political phase of the nation's formation. Secondary research and content analysis are used in this qualitative research.

Keywords: the concept of nation, Mikhako Tsereteli, the theories of nation.